Üks isikupärane vaade Eesti sisepoliitikale 1930. aastatel

Oskar Looritsa kirjad Martti Haaviole

(Algus Tuna 2004/1)

Sirje Olesk

Kiri 6

Tartu, 17. IV. 34.

Kulla vennas!

Sel nädalal arvatavasti hakkab lahtuma meie poliitilise elu kulissidetagune kõrgepinge: vabadussõjalased said riigikohtus lõplikult riigivastaseiks tunnustatud, nüüd saadetakse laiali riigikogu, määratakse linnapääd jne. – hakkab demokraatlik diktatuur, see poliitiline kurioosum, mispoolest Eesti taas ainulaadne on. Austria tüürib ilmsesti autoritaarsele korrale ja säälsed vabadussõjalased tunnustati legaalseiks. Meil aga on kaks diktaatorit kõrvu üksteist valvamas ja autoritaarsust pareerimas. See tüüpiline kahepalgelikkus on Eesti poliitikas ja kultuuris igavene ning leiab praegu ainult järjekordset tõlgitsust: paralleeltöö, paralleelsed juhid ja suurused, paralleelsed parteid, seltsid ja asutused, uurimused ja ajakirjad – ilma nendeta ei ole "eesti elu" mõeldav. Nüüd siis paralleelselt Päts ja Laidoner. Seisukord oli kuu aega ja enamgi äärmiselt põnev: põranda all põlesid süütenöörid plahvatusiks, kuid kõik näikse mööduvat rahulikumalt. Asunikud ja keskerakond, kaks meie kõige armetumat ja alatumat parteid, tahtsid kasutada situatsiooni ja taas järjekordselt "välja pressida", "onupoegi" upitada, kätte maksta, "soomust teha" – nagu alati ja ikka, tavaliselt veel lisaks rahvuslusest ja idealismist pasundades! Päts oli kaunis abitus ja raskes seisukorras, sest põllumehed ja sotsialistid ei toetand teda küllalt energiliselt ja üksmeelselt, vabadussõjalaste lepitamine ei läind kah kuigi hästi. Mis Sa arvad sellisest situatsioonist enne lihavõtteid: riigivanem palub Einbundi eraviisil siseministriks, see valmistab juba otsusi ette, kutsub provintsist mehi välja nõupidamistele ja läheb ühel hommikul Toompeale oma ametlikku ametissekutset saama, sääl aga selgub, et teise voolu jõud on pannud mängu kõik takistusvõtted kuni osa valitsusliigete tagasiastumise ähvarduseni – ja "kõikvõimsal" riigivanemast diktaatoril ei ole midagi muud parata kui Einbund ministriks nimetamata jätta! Nimetamata tühjalt seisab ministritool veel siiamaani...[41] Vaata, kas teil Soomes sellistest asjadest kah informatsiooni on, et võiksite mõista meie kummalisi olusid, telgitaguseid ja jõude. Siit samm edasi ongi käes prob-

[41] Riigikogu esimees Karl Einbund (1936. aastast Kaarel Eenpalu) nimetati siseministriks 25. augustil 1934.

leem, mis mind tulevase Eesti pärast kõige enam murelikuks teeb: kes paneb need põrandaalused jõud liikvele? Kelle huvides juhitakse meie nägematut võitlust? Kas paralleeldiktaator on küllalt rahvuslik või võõrkapitali ja -poliitika teenistuses? Vastust neile küsimustele ma ei riskeeri Sulle kirjutada. Aga seda võin vist küll oletada, et kardetud võimuhaaramist ühe diktaatori poolt pole enam nii hõlpus teostada: ka vastujõud on juba valvel ja organiseerimisel. Siis võib vist juba ka natuke naerda nende võllanaljade üle, mida ajalugu ikka armastab teha. Mõtle kas või kaht vastuoksust: kes võitlesid meie vabaduse eest ja kellele oli see kõige tähtsam maareformi pärast? – Eks vabadussõjalased ja asunikud! Ja kelle kaudu Hitler-Rosenberg tungivad vallutama ja majanduslikult orjastama "vaba" Eestit? – !!

Anderson,[42] Ariste ja terve hulk naiive kilplasi või sihilikke vihamehi ei taha kuidagi mõista ega õigustada, et ma oma eesti usundi analüüsides orjapsüüket ja moonakavaimu nii teravalt rõhutan ja atakeerin. Aga mis sääl parata, kui tegelik elu seda veelgi enam sunnib atakeerima. Suurim süüdistus vabadussõjalaste vastu on ju ammu meelierutavalt mõjund: nad tahtnuvat tappa, vallandada, kätte maksta, hävitada vastased. Nüüd nad istuvad vangis. Nüüd nende süüdistajad ise – mis sa arvad?! – hauvad kättemaksu, vallandamisi ja teisitimõtlejate hävitamist, kuigi ajalehtedes vastupidist vannutakse. Ma ei mäleta meil kunagi varem nii mürgitatud õhkkonda kui praegu: salakaebused, intriigid, varjatud viha, surveavaldused, need teevad elu kõrvaltvaatajalegi vastikuks ja jõledaks. Umbusku idaneb kohutavalt, kahtlustust ja pahatahtlust, nii, et hirm on meie orjahinge komplekside pärast. Aga ma pean olema vait. Sest kui ma midagi parandada tahaksin, siis tõlgitsetaks just seda riigi-ja rahvavaenulikkuseks. Kõnelesin aasta tagasi meie orjameelest ja sain "Postimehelt" nii sõimata, et Koppel[43] tuli isegi nõudega, ma pidavat ERA juhataja kohalt lahkuma. Muidugi oli mu kõne mõte ja sisu sihilikult pää pääle pöördud. Nüüd juhtus minuga ERM-i juubeli puhul[44] imede ime: pidasin võrdlemisi õige tühise ja mõttevaese pidukõne ja mis Sa arvad – Tartu autoriteedid tulid rüsinal mu kätt suruma ja tänama nii "ilusate" ja "sügavate" (!!) mõtete eest. Noh, kasutasin siis juhust ja pilkasin vastu: eks ma kõnelnud umbes sedasama, mille eest te mind aasta eest sõimasite ja vallandada tahtsite, aga nüüd kuulsite mu kõnet oma kõrvaga ja võite ise aimata, kui vähe teie oma lehtede referaate usaldada võib, sest sääl toimetustes vassitakse alatumalt kui arvata osatakse. Küll meestel olid näod veidrad!

Juubelile oli sõitnud ka prof. Hahm Berliinist – eht hitlerlane, kellega läksime pärast kõrtsi ja ajasime õige otsekohest juttu. Peab ütlema, aus ja otsekohene vastane on ikka parem kaaslane kui mõni kahekrossiline "sõber". Oli päris mõtterikas vestlus meil algul rahvateaduste metoodikast ja ellurakendusest, siis edasi hitlerismist ja sotsialismist, isegi baltlusest ja saksa ekspansioonist itta. See meenutab mulle EÜS-i ja PPO-laste konflikti. Rumal vahejuhtum see muidugi oli, aga kas tead, mina seda küll nii suure kella külge ei oleks pannud ja nii ametlikuks ajand. Formaalsest viisakusest ma ju midagi ei hooli, nagu isegi tead, aga sisuliselt võttes on selle loo nii tähtsaks ülespuhumine just vastupidiselt mõjumas: Haataja ja Cº võidavad moraalselt, paisuvad sangareiks ja tekitavad liialdatud sümpaatiaid neis ringides, kellele nad sümpaatiaid avaldama tulid. Ma ei usu, et need ringid sellest loost niisugust karastust oleksid saand, kui ta tühise kõrvalepisoodina avaliku arvamuse prožektori alla poleks sattund. Aga nüüd ilmus politsei soome poistele kõrtsi järgi neid rongile talutama (no kas oli seda tõesti vaja?!) – ja nüüd idealiseerivad kõrtsi-korporandid soome poisse kui oma

[42] Walter Anderson (1885–1962) oli TÜ rahvaluule professor.
[43] Ilmselt Heinrich Koppel (1863–1944), arstiteadlane ja ühiskonnategelane, kauaaegne ERM-i juhatuse liige.
[44] Eesti Rahva Muuseumi (ERM-i) 25. aastapäev oli 14. aprillil 1934.

otseseid eeskujusid.[45] Vaat nõnda vähe oleme me veel massipsükoloogid ja massipedagoogid! Mis mind Sinu kirjas sel puhul otse naerma ajas, oli uudis, et tekst olnud Leena Vesterise tõlgitud, kes aga nüüd kohe purjed uue tuule järgi säädnud ja vabsi värvi maha saland. – No küll on tüüpiline Vesteriste samm! Võib-olla Sa ei teagi, mispärast Vesterinen konsuli-ametist vabastati ja mispärast see nimi hõimusuhetele küll põrmugi armas ei ole siinpool lahte? – Tõeline pärispõhjus oli ju selles, et paljastati Vesterise Saksa okupatsiooni-aegne tegevus nii kaugele, et – kriips pääle tuli tõmmata.[46]

Räägime siis lõpuks vähe ka oma asjust. Imelik, kuidas meie mõtted nii sageli kokku käivad: Sina tuletad mulle meelde setu mütoloogiat ajal, kus ma juba mitu aastat selleks vaikselt süstemaatset eeltööd teen. Margi[47] hinnang Airilale[48] on kahtlemata ebaõiglane. Ütlesin talle seda näkku, aga see on kah juba minu karakteri põhijoon: ega mina oma arvamiste, hinnangute ja seisukohtadega teisele survet ei taha ega saa avaldada, vaid ütlen ainult ära, mida mõtlen, ja lasen teist rahuga vastupidist edasi mõtelda. Nõnda ka Mark (vist küll isikliku vimma mõjul) jäi Penttilät[49] alahindama. Turku tahaksin küll hullupööra sõita, et Harvaga[50] kohata, aga raha ei ole isegi naiste-laste suvitama saatmiseks, liiati siis lõbureisideks. Ainult Riias pean küll oma tööde pärast ära käima nii nagu igal aastal korra või enamgi. Tule siis siia ja peame aru. Puhastustulest ära Sa meilt materjali looda – on enam literaarne piibli ja pattude motiiv, kuigi põrgutuld rahvatraditsioonis muidugi ka viljeldakse. Sinu isa surm mõjus minusse liigutavamalt kui aimata võid, sest ka mina olen oma isa pärast mures, isa pärast, kellesse olen enam kiindund kui kellegisse teisesse oma koduseist.

Parimate tervitustega kogu Su perele
Oskar.

Kiri 7

Tartu, 15. XII 35.

Kulla vennas!

"Mare" esietendus oli eile.[51] Mul on Saida[52] nii raskelt haige, et ei pääsnud välja, kuid täna lugesin lehest, et mingit skandaali pole olnud. Üleeilses "Postimehes" oli Ants Orase üsna hää kirjutis "Marest", kuid ega Antsu kuigi tõsiselt võeta: eile kuulsin naerdavat, et ta on kirjutand selle

[45] EÜS-i sõprusosakond Soomes oli PPO (Pohjois-Pohjalainen Osakunta). 1934. aasta aprillis peeti Tartus EÜS-i aastapäeva, kus soome külaliste poolt esines PPO liige ja AKS-i sekretär Eljas Haataja, kes kinnitas, et Soome üliõpilaskond toetab vabadussõjalasi. Kõne ajal hakkasid eestlastest kuulajad esinejat ja vapse maha karjuma, puhkes skandaal ja kähmlus, mis lõppes sellega, et Eesti Kaitsepolitsei saatis PPO delegatsiooni riigist välja. Intsident leidis laialdast kajastamist mõlema maa ajakirjanduses.

[46] Leeni Vesterinen, sünd. Ploompuu, seltskonna- ja hõimutegelane, abiellus soome metsateadlase Emil Vesterisega 1912. aastal. Viimane oli EV konsul Helsingis aastatel 1920–1927. Leeni Vesterinen oli alates 1928. aastast Suomalaisuuden Liitto hõimuosakonna juhataja ja Eesti büroo sekretär Helsingis.

[47] Julius Mark (1890–1959), keeleteadlane.

[48] Kaarlo Martti Airila (1878–1959), keeleteadlane.

[49] Aarni Penttilä (1899–1971), keeleteadlane.

[50] Uno Harva (1882–1949), filosoof ja usuteadlane.

[51] Aino Kallase näidend "Mare ja ta poeg", mille esietendus Tallinnas oli põhjustanud skandaali.

[52] Looritsate tütar.

arvustise samuti teost lugemata nagu juba varem.[53] Sööt igatahes kirjutab kah midagi. Kõnelesin Urgartiga[54] – võimalik, et temagi sõna võtab. Kuid meie Urgartiga pole klike-mehed, ja sellepärast on meil oma mõtete avaldamine palju raskem.

Samal ajal kui skandinaavia sotsid olid koos Helsingis ja eesti vapsid tegid mässu, samal ajal varises vist kauaks ajaks kokku ka meie hõimusild. Ma ei hakka Sulle enam vastu kõnelemagi – Sul on täitsa õigus, et soome mentaliteedi juures on praegu võimatu eesti asju kaitsta. Ma ainult imestan, kui halvasti meil soome mentaliteeti tuntakse ja käsitellakse, nagu see ilmneb ligi lisatud "Uue Eesti" juhtkirjast.[55] Selline vastus "U. Suomile" pani mind jälle järjekordselt jahmatama: "U. Eesti" hävitab ju ise igasugu usalduse endasse soomlaste silmis. Ja peletab Soomes meie viimasedki sõbrad eemale.

Mis mind vapside mässu puhul kõige rohkem murelikuks teeb, on jällegi eetika küsimused. Nagu majanduses ja kultuurelus oleme eetiliselt läbimädad, seda ka riiklikult *enam*[56] kui oskasin oletada. Ma tean ju väga hästi, et Tõnissoni ringkondadel *oli* vapsidega läbirääkimisi! Isegi mingisugusest "päästekomiteest" 1918. a. eeskujul oli juba suvel juttu! Et ka muud kodanlikud ringkonnad on salajases opositsioonis praegusele režiimile (eriti veel Pätsi omad põllumehed!), sellest ma vist jutustasin Sulle kurioosumeid. Et meelepaha eriti Eenpalu vastu on üldine, sellest informeerisin Pätsi ennast juba augustis ja hoiatasin tõsiselt, et *"ventiili"* on vaja. Et aga selleasemel idiootlik mäss lasti tulla, vaat see sunnib küsima: kuhu siis meid edasi tüüritakse? Selleasemel et rahulolematuse *põhjusi* kõrvaldada, nagu seda juba aasta eest nõudsin "ERK"-is,[57] jah, selleasemel aina süvendatakse rahulolematust! Seejuures kaob usaldus isegi selliste isikute mõtteausususesse, kes teatud voolude juhtide ja ideoloogidena peaksid andma meile poliitilise mõtlemise selgroo.

Täna käis minu juures keegi sotsialistlik seltsimees endisest ajast, veljestolane ja elureformleja, "kultuuritahteline" noorsoolane jne. – lühidalt üks tüüpiline "annikunna" kasvandik.[58] Härrake on vahepääl üsna ümaraks rasvund ja kena kohakese Tallinnas saand. Tuli nüüd minult mingit mürtsu-artiklit kauplema – nagu minult selliseid peaaegu iga nädal käiakse kauplemas. Aga ma ei saand lahti muljest, et ta oli saadetud minu juurde poliitiliseks spiooniks ja minu seisukohtade kontrollijaks. Ühe endise "seltsimehe"-kaasidealisti kohta sain vähe varem samasuguseid andmeid. – Vaata, need on need "noorema generatsiooni" esindajad, kes nüüd igal alal nn. juhtideks tükivad ja meie arengusuunale saatuslikuks saavad. Eile sots, täna rahvuslane, hommel hitlerlane, ülehommel kommunist – kõik tellimise pääle ja tarviduse järgi! Mitte põhimõtete, vaid kohtade pärast võideldakse ja sedagi alt ja tagant käe maksetava raha eest...

Oot-oot, mõtle seda probleemi veel süstemaatsemalt läbi. – Ma vist kõnelesin Sulle, et Päts ise käis *saksa* raamatunäituse avamisel ja tegi visiidi isegi mustapääde klubisse. Ma vist kõnelesin Tallinna poliitilise eliidi mentaliteedist: kui tuleb Hitler, siis tapetakse nii ja nii palju, kuid meie võime terve nahaga pääseda; kui tulevad enamlased, siis tapetakse mitu korda rohkem ja meie ei pääse enam milgi tingimusel; *ergo* – !!!

---

[53] A. Oras. "Mare ja tema poeg" kui kirjanduslik teos. – Postimees 13.XII 1935, nr. 340.

[54] Oskar Urgart (1900–1953), ei ole teadaolevalt "Marest" kirjutanud.

[55] Ajalehe "Uus Eesti" 15. XII 1935 (nr. 89) juhtkirjas "Poliitilise terrori vastu" süüdistatakse mõningaid Soome väljaandeid, eriti Uusi Suomit, et need ei kajasta õigesti vapside mässu Eestis, mida pealegi olevat ette valmistatud Soomes.

[56] Kirjades allajoonitud kohad – kursiivis, kahe joonega esile tõstetud – rasvaselt. – *Toim*.

[57] Vt. O. Loorits. Ärgu kordugu Läti Hendriku päevad!. – ERK, 1934, nr. 6.

[58] "annikund" – G. Suitsu antud pilkenimi ajakirja Kirjanduslik Orbiit ümber kogunenud seltskonnale, kus oli juhtivalt tegev August Anni. Vt. G. Suits. "Sangarid". Veel kord "Kirjanduslik Orbiit". – Olion 1930, nr. 2. Tüli põhjuseks olid orbiitlaste rünnakud nooreestlaste vastu, mille näiteid leiab ka Looritsa kirjadest.

Aga kuule nüüd edasi. Meil oli hiljuti usuteaduskonnas ühe professuri täitmine päevakorral ja tuleval aastal tuleb taas teine. Ja mis Sa selle kohta ütled, et kombineeritakse teatud kokkuleppeid sakslastega. Sest, jah, kes kurat teab ennustada, mida kõike võib juhtuda, – võib-olla tuleb "rahvuslikel" professorikestel isegi sakste sõprust veel uuesti vaja!! Ja õigusteaduskond otsustas anda loenguid endisele kohaliku saksa lehe toimetajale, eestlaste verivaenlasele ja hitlerlaste agendile, kusjuures selle *vastu* julgesid hääletada ainult kolm noort dotsenti! Kuid sakslasele loenguid *soovitas* just prof. Kliiman[59] – jällegi üks mu endistest "sõpradest", kes aastate eest enne väljamaalesõitu andis mulle "Vanemuise" kõrtsis sõber Sonini juuresolekul pühaliku tõotuse, et kui tema kord professoriks saab, siis ta alles pühib puhta luuaga kõik kõntsa halastamatult õigusteaduskonnast välja!! Kuid issand heida armu – umbes samalaadilisi tõotusi on annud ju ka "sõber" ja isegi "veli" Mägiste, rebane Moora ja C[o]. Ning nüüd nad siis kõik hoolega pühivad... Kuid ära siiski üleliia karda: meile on küllalt ka veel teistsuguseid mehi – neid, keda ma aastate eest tõepoolest ei tunnudki, kuid kelledega nüüd järjest kindlamini sõbraks saame.

Ja mida kõigest sellest järeldada? – Muidugi seda, et ajad halvenevad. Hiljuti alles mõnitasime Leedut ja Balkani riike, veel aasta eest tundus Läti režiim meile koomiliselt rumal – nüüd oleme ise samal tasemel. Isamaaliit tahab olla meie poliitiline monopolist – seesama liit, kelle kongressi liikmete kaasabile vapsid oma mässu puhul nähtavasti tõsiselt arvestasid ja kelle liigeteks ongi enamikus poliitilised karjeristid, jooksikud või lausa huligaanid! Noh, eks nad siis tulgu lagedale ja näidaku meile oma valitsemisoskust – niisama nagu 1917. jõulu eel seda ka meie enamlased tegid! Terror on terror – olgu punane või must.

Kuid igaüks, kes seisukorra halvenemist ette näeb, on kohustatud läbi mõtlema ka seda, mida tuleviku päästmiseks teha ja kuidas kriitilisel silmapilgul avalikkuse ette astuda. Mina isiklikult praeguse generatsiooni, nii vanema kui keskmise (s.t. 1900 ümber sündinu!) eetilisse paranemisse küll enam põrmugi ei looda ega vaevugi end enam selle mõjustamiskatsetega – mina kaldun massi üldideoloogilise baasi kasvatamisele. Sõnavabaduse päevil tegin seda ajaleheartiklitega à la "Vastu voolu", nüüd kaldun järjest teadlikumalt tegema seda teadusliku tööga à la "Eesti rahvausundi maailmavaade", "Mulgimaa ohvrikohad"[60] või minu kõne hõimuaktusel Helsingis.[61] Mul on raadiole terve seeria selliseid ettekandeid lubatud ja osalt juba peetud. Trükis ma tahaksin pikemalt välja arendada *kannatuse* ja passiivse vastupanu, enesekriitika ja iseloomukindluse probleeme lisaks senisele sallivuse, hõimuteadvuse, humaansuse, loodustunde, perekonnaelu, tööarmastuse jne. ideedele, mida praegu ametlik kroonupropaganda nii mäletseb, et mul endal mõnikord oma enda ideid kuulatades piinlik on. Nagu Sinul Soomeski. Sest Helanen[62] oli kah ju kord Sinu "sõber".

Tervitades
Oku.

Propaganda-ametilt palusin ERA-le krediiti sõjamälestuste trükkitoimetamiseks (eriti sissidest), mis meie mineviku sangarlust ja kannatamisvõimet demonstreeriks, – saab nüüd näha, kas seda peetakse tarvilikuks toetada. Teiseltpoolt olen mõtelnud, et kui saan SUS-lt stipendiumi, siis võtaksin end mõneks kuuks ametist päris vabaks ja säeksin liivi asjad kõik korda. Kuid praegu midagi kindlat ei tea.

---

[59] Artur-Tõeleid Kliiman (1899–1941), õigusteadlane.
[60] O. Loorits. Mulgimaa ohvrikohad. – Kaleviste mailt. ÕES-i Kirjad, 3. Tartu, 1935.
[61] O. Loorits pidas kõne hõimupäevadel Helsingis oktoobris 1935.
[62] Vilho Helanen (1899–1952), AKS-i militaarse suuna juht; Artur Sirgi sõber ja toetaja. Kuulutati pärast vapside mässu Eestis *persona non grata*ks.

Kiri 8

Tartu, 21. III 36.

Kulla vennas!

Mille puhul ma Sind nüüd kõigest südamest õnnitlen, on Kalevala-aasta võistluskogumise tulemused:[63] see on määratu kapital Soome kultuurile, mille pankuriks oled Sina ja mis annab Sulle ühtlasi määratud võimalused loovaks tööks. Sellepärast õnnitlen Sind sama südamest ka võidu puhul SKS-is ja ässitan Sind aina taga: võida edasi! nõua aina enam krediiti! ära karda konflikte, mis tulevikus ununevad, kuid häbene seda, mida Sa tegemata jätad ja mida tulevik Sulle ei saaks andestada!

Muidugi katsun ka mina Sinu võite võistluseks kasutada, et omagi surnult sündind hingi tööle ja toetustele ärritada. Mulle käib küll üle jõu Sinuga sammu pidada, kui ma aastase kogumise preemiaks ainult (meie oludes küll juba "tervelt"!) 250 krooni sain, see on enam kui *sada korda vähem* kui Soomes! Ka seotakse mu organisatoorsed võimed nii kammitsaisse, et muuseumimehed mulle otse nuhtluseks kaelas on: kes ise ei oska või ei jaksa teha, ega see häämeelega näe, et teinegi teeb! On oodata nii kuuma kolleegiumi-koosolekut, et isegi vana delikaatne Anderson ähvardab vihast lõhkeda ja nimetab Raadi mehi[64] "tänavaröövliteks", kes meid riisuvad! Teiste sõnadega: elame Tartus...

See iseäralik Tartu vaimsus ja "kultuuritahtlikkus" on mulle juba aastaid südamevalu teinud ja musti mõtteid meie tuleviku ja iseseisvuse suhtes pääle surund. Nüüd on viimase rahvahääletuse järgi Tartut ka Tallinna saksad vihkama hakand ja otsivad sobivat karistust. Kuid mind paneb jahmatama see, kuidas Tallinna tohmanid Tartu toslemitega siiski klapivad ja kuradit ainult Beltsebuliga katsuvad välja ajada: Tallinn tahab Tartut "ümber kasvatada", kuid toetub kõige enam just neile ringkondadele, kes moodustavad Tartu senise vaimsuse tuuma! Ja Tartu vaimsuse kaks tüüpilisimat esindajat Tallinnas on Einbund ja Visnapuu[65]... – noh, kuni sellised mehikesed meie riigi- ja vaimuelu "juhtida" mõtlevad, ei ole meie kahjuks küll oma iseseisvust väärt ja ligineme kiirelt lõpule.

Meil on praegu koomiline, kuid sisult masendavaim kavatsus: koondada ajalehtedest Einbundi viimase kahe aasta kõnede kokkuvõtted ja avaldada need eriraamatuna. Mis Sa mõtled, kui igal leheküljel leiduks kas või ükski uus või algupärane mõte, eks selline ideoloog rikastaks ikkagi positiivselt ja optimismi sugereerivalt meie arengut? Aga kui terves raamatus vaevalt ühegi väärtusliku uue mõtte leiad, mida Sa siis meie tulevasest arengust ennustad? Trükin praegu Kreutzwaldi kirju Yrjö-Koskiselle[66] ja tunnen end sellele Võru filosoofile nii ligidal, et arvan väga hästi mõistvat tema skepsist eesti rahva tuleviku suhtes. Ainult selle vahega, et ma jään ikkagi optimistiks – sellepärast, et näen meie rahva vitaaljõudu hoopis teisal, millest tahan ülehommel raadios kõnelda teemil "meie unarusse jäetud muinaseesti põhiseadusest".

Siin läheb minu ideoloogia palju lahku ka Suitsu euroopalikkusest. Ta tuli oma Rootsi-matkalt tagasi ja lömitab jällegi ülistustes rootslaste ees, isegi Soome rootslaste ja rootsi laevakokkade ees!

---

[63] Soomes tähistati "Kalevala" esmatrüki 100. aastapäeva 1935. aastal "Kalevala"-aastaga.

[64] Eesti Rahvaluule Arhiiv (ERA) asus ja asub Tartus Aia (praegu Vanemuise) tänavas, sõjas hävinud Eesti Rahva Muuseumi peahoone aga paiknes Raadil.

[65] Luuletaja Henrik Visnapuu (1890–1951) siirdus 1935 Tartust Tallinna Propagandatalituse nõunikuks.

[66] O. Loorits. Yrjö-Koskinens Briefwecshel mit seinen estnischen Freunden. – ÕES-i Aastaraamat 1934, Tartu, 1936.

O. Loorits (keskel) koos Elmar Pässi ja tundmatu laulikuga Rahvaluule Arhiivis. (KM EKLA)

Kuule, vennas, meie peame oma Rootsi-suhted veelgi selgemini fikseerima ja pariteedi-nõude kõrval ka selgesti nõudma, et meie kultuurilis-rahvuslikud huvid täiesti *erineksid*, sest Eestis hakatakse järjest enam "Baltoskandia" kultuurist jaburdama eesti-soome kultuuri asemel. Soome valimistel ei tohi "Suomalainen Suomi" kuidagi nägemata olla rootsi-*orjameelsust* Soome "rahvuslikeski" ringides ja "kultuurikandjais", – *häbi* teile.

Meil tuleb hõimuklubis kriis Laiu kõne pärast.[67] Taheti meid Rängaga[68] esimeesteks – ütlesime mõlemad *muidugi* ära. Samuti on Moora saavutand Õpetat. E. Seltsis, mida ta tahtis: Mark astus lõplikult tagasi ja toslemite klike vallutab nüüd ka Õp. E. Seltsi. Millistele lipukirjadele see element nüüd koondub? Ühelt poolt ligineb see küllap vist rohkesti kommunistidele, kuid teisalt organiseerub ka iseseisvalt ja haarab kaasa noorte intelligentsemad pääd – samal ajal, kus Isamaaliit noori karjeriste ja avantüriste püüab. Ja kui kord praegused poliitilised "vanad" kaovad, tõusevad sellest frondist Eestile võib-olla paremad võitlejad kui Soomele IKL-st.[69] Ja sellepärast julgen olla optimist isegi sellest hoolimata, et praegused muljed kõige masendavamad tunnukse: uued jõud on juba käärimas ja kerkimas otsekui taigen, mis on astjas varjul kuumenemas, nagu meie mõtlevad ajud "vaikivas seisukorraski" tuld võtavad.

Praegu on mul kolmed korrektuurid korraga: liivi laulud, Yrjö-Koskise kirjavahetus ja rahvaluule bibliograafia. Olen sellest nii väsind ja tüdind, et eneselahutuseks kirjutasingi kord laupäeva õhtul Sulle pikema kirja selle sooviga, et Sa meie praeguse "üleminekuaja" (jah, tõesti!) hinnangul ja informeerimisel Soomes siiski endiselt *truu* püsiksid soome-eesti uniooni ideele ja võimule liginevat

[67] Akadeemiline Hõimuklubi Tartus oli asutatud 1920. aastal. Eerik Laid (1904–1961), etnoloog, alates 1936. aastast muinsuskaitse inspektor, pidas seal 1936. aasta veebruaris ettekande "Hõimutööst siin- ja sealpool lahte", kus olevat kritiseerinud soomlaste üleolevat hoiakut eestlaste suhtes.

[68] Gustav Ränk (1902–1998), etnoloog. Vt. ka tema artiklit "Märkmeid Eesti-Soome vahekordade kohta" (ERK 1936, nr. 2).

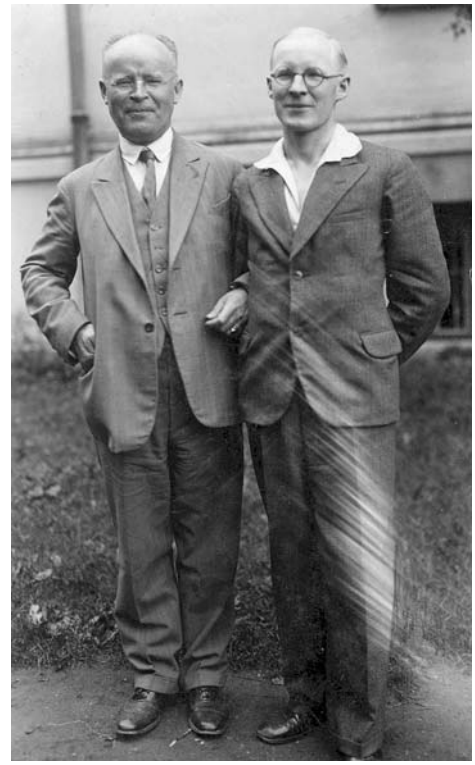
[69] IKL – Isänmaallinen Kansanliike, parempoolne partei, mis asutati Soomes 1932. aastal pärast Lapua-liikumise keelustamist.

generatsiooni järjest enam teadvusele juhiksid, et meie peame kõigist teistest lahku lööma, kuid seda kindlamini isekeskis kokku hoidma.

Mansikka[70] logeleb siin vanaviisi edasi. Küll see kena meheke võib ikka küll laisk olla ja vähe oma tööd teha, kuid seda enam tantsida ja naistega kantseldada! Olen ta nüüd kõigiga kokku juhtind, nii et ise kodus võin istuda ja korrektuuri lugeda. Ta näikse kaunis pettund, et talle orden üks kraad alamal anti, kui ta soovis. Soome naisstipendiaadid on üsna meeldivad inimesed, samuti ungari daam, kuid mul on küll äärmiselt vähe aega nendega tegemist teha.

Ela siis hästi ja viruta teha tööd.
Oku

PS. Kuule, mis Sa arvad, kas Soome valitsus annaks mulle sügisel selle eesti-uurija stipendiumi, et koliksin kogu talveks Helsingisse ja vaataksin Su uued kogud ja Sanakirjasäätiö materjalid läbi, korraldaksin ühtlasi ka liivi tekste trükivalmis? Või on teil teistsuguseid kavatsusi?

Oskar Loorits (paremal) ja Viljo Mansikka Tartus 1935. a. (KM EKLA)

Kiri 9

Tartu, 13. X 37.

Kulla vennas!

Minu liivi- või õigemini läti-asi on jõudnud otsaga sisepoliitiliste intriigide mähkmeisse. Juba varem kuulsin Tallinnast, et mõned läti-sõbralikud ja spekulatiivsed ringkonnad levitavad kuuldusi, nagu läinuksin ma üle piiri illegaalselt, nagu agiteerinuksin ma liivlaste man Läti vastu, nagu küsinuksin ma "ankeet-andmeid" Ulmanise kohta jne.[71] Kuigi sellistel süüdistustel pole mingit tõepõhja ja olen olnud Lätis täitsa korrekt, näikse neil kuuldustel siiski omajagu mõju olevat. Hiljuti sai prof. Piip[72] hakkama, et isegi avalikult mind kahtlustas. Pareerisin ta etteheited

[70] Viljo Mansikka (1884–1957), soome folklorist, slaavi ja võrdleva rahvaluule dotsent, hiljem professor; töötas 1936. aastal stipendiaadina Tartus.

[71] 1937. aasta sügissuvel oli Loorits sõitnud Riiga Balti ajaloolaste konverentsile. Millegipärast oli tema piiriületus jäänud passis märkimata. Seda ettekäändeks tuues paluti tal Lätist lahkuda. Kui Loorits ja Eesti saatkond järelepärimisi tegid, selgus, et Läti välisminister Munters oli juba 1935. aastal teinud ettekirjutuse Looritsat kui vaenulikku isikut Lätti mitte lubada. Põhjuseks oli Looritsa kriitiline suhtumine Läti valitsuse Liivi-poliitikasse.

[72] Ants Piip (1884–1942), õigusteadlane ja poliitik.

otsekohe, kuid mu põlised vastased siin ülikooli ja põhiheli ringkondades kerivad nüüd ühtsoodu edasi klatšijutte minu vastu. Seda suurendas ka mu enda kõne, mille siin pidasin ja mida "Postimees" võimata halvasti refereeris. Esitasin nimelt kriitilise ülevaate sellest, kuidas meie ideoloogiat ümbermõtestatakse ja andsin seejuures hoope niihästi valitseva suuna kui ka opositsiooni ideoloogidele, kuivõrd need minu arust etteheiteid on ära teeninud. Valitsevat suunda hoiatasin oligarhilisse mentaliteeti sattumast (sellest kõnelesin kõige pikemalt, kuid lehed ei refereerind sellest sõnakestki), kuna opositsiooni hoiatasin just *pseudo*demokraatia ja idealismi simuleerimise eest, mis Tartu vaimu juba ammu on rikkund. Läbi ridade see etteheide käis muidugi ka just prof. Piibu kohta, kellest kui demokraatia eestvõitlejast ja quasi-hooldajast ma vähimatki lugu ei pea ega abi looda demokraatialle. Noh, küllap Piibu king siis niivõrd pigistama hakkas, et katsus mulle üle Läti piiri minemisega müksu anda.

Praegu käivad meil eeltööd uuteks valimisteks. Kui demokraatlikud elemendid taas oma "vanad näod", s.t. eetiliselt täitsa läbipõlend kandidaadid uuesti üles kergitavad, siis on seisukord üsna räbal. Minu veendumus on see, et demokraatia teostamine Eestis on võimalik ainult uute ja ausate isikutega, kuna vanad poliitikud *peavadki* kõrva jääma: nemad seisukorda ei ole võimelised parandama, veel vähem päästma. Minu pahempoolsed sõbrad käivad mulle pääle, et peaksin kah kandideerima. Kui teisiti ei lähe, siis pole parata: kandideerin kah ja lähen võistlema kas või vana Jaan Tõnissoniga, kelle aeg peaks poliitikas juba lõplikult mööda olema. Tõnissoni sell O. Mänd[73] on kolind vahepääl "Postimehe" toimetusest "Päevalehe" juurde – ja pane nüüd tähele, et "Päevaleht" on hakand mind korduvalt närima. Mitte ainult minu enda pärast üksi, vaid "Päevaleht" ja eriti selle toimetaja Mänd on põhjalikult tülis ka *ERK*-idega, kes aga jälle mind läti-tülis kõvasti kaitsevad. Väga keeruline seisukord, eks ole?!

Minu veendumus on see, et Eesti demokraatiale võib otsustavat kaasabi pakkuda nüüd just Soome hõimumeelne demokraatia. Sellepärast on küll tõsiselt kahju, et Sirgu matused[74] jälle järjekordse arusaamatuse meile ette veeretasid, mida tuleks kiiresti siluda.

Parimate tervitustega
Oku.

PS. Soovin Soome sõpradelle õnne: täna seisis lehtedes eelteade, et minister Rebane määratakse saadikuks Riiga.[75] Olete siis taas vabad, sest loodetavasti saate siiski parema.

[73] Ajakirjanik Oskar Mänd (1901–1968) töötas Postimehes 1925–1935 ja Päevalehes 1935–1940.
[74] Vapside juht Artur Sirk suri kahtlastel asjaoludel 2. augustil 1937 Luxemburgis. AKS tõi laiba Soome ja korraldas pidulikult Sirgu matused Helsingi Hietalahti surnuaial 9. oktoobril 1937.
[75] Eesti saadik Soomes Hans Rebane nimetati 20.X 1937 saadikuks Lätti.

Kiri 10

29. XI 1937.

Kulla vennas!

Suur tänu salaposti eest, millist moodust palun kasutada Sind ka edaspidi. Olen praegu Eenpalu nuhkide valve all ega saa postis kõike nii kirjutada, nagu südames mõtlen. Aga ega ma neid kartma kah ei hakka, vaid tõtt ütlen kas või trükisõnas kõigile näkku. Kirjutan parajasti üht raamatut "Oma rada",[76] mis peab saama jatkuks "Vastu voolu".

Liivi asjus mul mingit optimismi ei ole. Lätlased teevad ilusaid sõnu ja silmi, kuid faktiliselt nad liivlasi armastama ei hakka. Ära unusta, et Vaalgamaa[77] on lätlaste ees niisama armastatud nagu soomlaste!! Sellest õppige järeldama lätlaste taktika kavalust teie suhtes. Eriti märkus Erviö[78] suhtes on mul väga tähtis teada. Katsun seda salamisi kontrollida. Kuid soomlased oleksid lihtsalt tohmanid, kui nad Erviöle nüüd ka Eestisse sissesõiduluba ei saaks! Ma arvan, et Jaakson[79] seda teile ise pakub.

Mis puutub minu vastu tõstetud süüdistustesse, siis palun hoiata Holstit,[80] et need on algusest lõpuni *provotseeritud*. Faktiliselt ei saa lätlased mulle *midagi* ette heita, sest olen talitand täitsa lojaalselt. Aga nad on sosistand mu *eestlastestki poliitiliste vastaste* kõrvu kõiksugu insinuatsiooni, nagu läinuksin ma illegaalselt üle piiri (vale! – kahjuks!!), nagu ässitanuksin ma liivlasi läti sõjaväkke mitte astuma (kah vale!), nagu špioneerinuksin ma Vene piiril (idiootlik vale!) jne. jne. – küll uskujaid leidub, kellele see meeldib. Meil Eestis ei häbenend ju "Päevaleht" isegi avalikult mind insinueerimast, kuna minu õiendusi ta ei avaldand! Kuna minu poliitiline kurss ei ole Eenpalu ja Laidoneri ees kuigi hinnas, vaid pigem negatiivselt mõjuv, siis on ette näha, et mind lätlastele lihtsalt ohverdatakse. Ainus trump minu kasuks on praegu ERK, kel on hää kontakt Pätsiga. Ja NB! Päts on soovitand ERK-i meestele avalikult päevakorda tõsta probleemi, kuidas liivlasi Kuramaalt hoopis ära koloniseerida kas kuhugi Eesti randa või veelgi parem – Soome üksikule saarele. Seda ideed ta on muide juba kaua aastaid mulle isiklikult jutlustand, kuid nüüd ma pole Pätsi enam paaril aastal näind! Aga muidugi jääb ka see mõte ainult targutada, kuna tegelikult on paratamatu – finis Livonia!

Mis minu aktiivsesse poliitilisse tegevusse puutub, siis kirjutasin Sulle tsensuuri pärast veidi ülespuhutud stiilis. Ega ma mõtlegi poliitiliseks mustakunstnikuks hakata, vaid jään kindlasti Arhiivi – kuni lahtilaskmiseni. Aga oma nime ma lubasin küll valimisteks määrida kui vastaskandidaat kas Eenpalule või Tõnissonile. Ometi on võimalik, et ma üldse ei kandideeri. Sest uuemate andmete järgi on Tõnisson Tartus kandideerimisest loobund ja Eenpalu kandideerib Võrumaal sellises rajoonis, kus ta võit on täitsa garanteeritud. Tartu mehed-vaesekesed arvavad, et nemad üksinda on demokraadid ja opositsionäärid (kui nad seda üldse sisuliselt on), nemad võivad mind praegu sõimata ja vihata. Aga ma tunnen, et mul praegu faktiliselt nendest rohkem reaalset sidet on ülemaalise opositsiooniga, ilma et ma iseenda isikut üldse kuhugi ette topiksin. Ma palun ainult soomlasi uskuda, et Eestit *ei tohita* praegu võrrelda Läti ja Leedu *diktatuuriga*: vahe meie vahel on sisuliselt ikkagi määratu suur ja mina

---

[76] O. Loorits. Oma rada. Programmartikleid uue Eesti loomisel 1934–1938. Kuldkiri, Tallinn, 1939.
[77] Vaalgamaa oli Liivi Seltsi esimees Lätis.
[78] Nn. "Eesti-Ingeri" luterlaste pastor H. U. Erviö oli sattunud konflikti Eesti valitsusega, kes tema väitel surus alla soomlust Eestile kuuluvail Ingeri aladel. M. Haavio oli sellest kirjutanud artikli "Viron-Inkerin hätähuuto" (Suomalainen Suomi 1937, nr. 1), mis oli Eesti ajakirjanduses tekitanud vastureaktsioone.
[79] Aleksander Jaakson (1892–1942), sõjaväelane ja riigitegelane, 1936–1939 haridusminister.
[80] Rudolf Holsti (1881–1945), poliitik, Soome välisminister aastatel 1936–1938.

tahan ajada selle vahe otse kuristikuliseks (varsti ilmub mul üks artikkel *Leedu* vastu selles suunas, mille koostasin Leedus *opositsiooni* juhtide näpunäiteil ja avaldan Eestis valitsuse uues ajakirjas, *selleks*, et leedulased *tõlkida* saaksid), et Eestil ei oleks enam ülepääsu Läti-Leedu autoritaarsele **terrori**süsteemile, vaid et meie vabariik nolens-volens *peab* taotlema sarnadust taas põhjamaade demokraatiatega. Vaat selles on praegu pää-probleem, milles ma palun tungivalt kõigi teadlike soome poliitikute kaasabi. Minu kõnelus *Voionmaaga*[81] Riia kongressil oli saatusliku tähtsusega kaubalepingule ja Pätsi-Kallio[82] läbirääkimistele. *Nüüd oleks vaja Soome lehtedes käsitleda probleemi, kas Eesti kavatseb restaureerida oma demokraatiat* **tõsiselt** *või ainult* **silmapetteks**, kas meie põhiseaduse-reform *realiseeritakse* või *parodeeritakse*, kas meie juhid on ausad *idee-inimesed* või *spekulandid* jne. Ja kõige tähtsam nõue on *sõnavabaduse* taas jaluleseadmine. Eesti ajakirjandus **ise** ei ole iialgi nii mäda ja nii poliitiliselt demoraliseeriv olnud nagu praegu.

Tervitades Oku

Kiri 11

Tartu, 23. XII 37.

Kulla vennas!

Saan saata selle kirja Sulle käsipostiga ja kritseldan siis hoopis teises stiilis. – Kõigepäält välisministrite konverents Tallinnas.[83] Eestil olid käes kõik trumbid, aga mängijad olid nii viletsad (vana lillede-diplomaatia pool-lollakad nukud!), et kaotus oli täielik: Munters[84] atakeeris kogu aja nii osavasti, et meie vanapapa Akel[85] oli ainult käsi ringutand, kuna tema sellid pole osand piuksatadagi. Ainult majandusministeerium on täitsa resoluutne ja jatkab Lätiga kindlasti sõda, kuna välisministeerium on alistund Muntersile niivõrd, et see laskis end Riia lehtedes Balti riikide Benešiks[86] ülistada! Ja eks ta ikka osav mees ole küll.

Kõige selle tulemusena on meelepaha nii suur, et välisministeeriumi tuulutamine muutub paratamatuks. Isegi Akel võiks kohe lennata... – kui ainult kedagi paremat asemele oleks panna! Teiseltpoolt tuli suur krahh sisepoliitilistel põhjustel, millest Sulle jutustan, et aimu saaksid, kui hulludes tingimustes siin tuleb opereerida. Sügisel sain ERK-i ringkonnad nii kaugele, et need kaunis üksmeelselt võtsid omaks mu Soome-Skandinaavia orientatsiooni (pidasin selleks muuseas hävitava kõne Leedu kohta). 28. IX käis ERK-i esindaja prof. Kant vana Pätsi juures memorandumi üle andmas ja kõneles temaga üle tunni välispoliitilisest kursimuutusest. Päts ise oli just õhutand Balti liidust loobumist ja Skandinaavia poole hoidumist, oli õpetand sulesõda ajalehtedes jatkama ja käskind isegi ägeda koosoleku selleks maha pidada, et tõsta üles liivlaste äratoomist ja atakeerida välisministeeriumi. ERK-id pidid siis Tallinnas suure ja tähtsa koosoleku korraldama,

[81] Väinö Voionmaa (1869–1947), soome ajaloolane ja poliitik, sotsiaaldemokraat, aastatel 1919–1947 Soome Eduskunna liige.
[82] Eesti president K. Päts kohtus Soome presidendi Kyösti Kallioga oma visiidil Soome 30.VIII–2.IX 1937. a.
[83] Balti riikide välisministrite VII konverents toimus Tallinnas 9.–11. detsembril 1937.
[84] Vilhelms Munters (1898–1967), Läti välisminister.
[85] Friedrich Akel (1871–1941), poliitik, 1936–1938 Eesti välisminister.
[86] Edvard Beneš (1884–1942), Tšehhoslovakkia president 1935–1938.

kus pidid esinema Kant (Läti eestlaste asjus), Poom[87] (liivlaste ärakoloniseerimisest), Moora (läti teaduse võltsinguist) ja mina (Läti-Leedu režiimi erinevustest Eesti režiimist ja sellest tingitud tarbest välispoliitiliseks ümberorienteerumiseks). Moora vana rebane laveeris enda muidugi välja ega julgend läti kolleege avalikult arvustama hakata, aga teised olid valmis tulle minema. Sääl tuli aga ootamatu nõks teiseltpoolt, mis rikkus kogu asja: ilmus Ilmar Tõnissoni *täpsalt samamõtteline* artikkel "Akadeemias",[88] kus nõuti just samuti Balti liidu lõppu. Ja saa nüüd ometi ükskord aru meie õudsest klike-vaimust ja nn. kambakraatiast: me tahame *üht ja sedasama*; kui aga *teise* klike mees (resp. opositsioon) meie endi südamesoove väljendab, siis ei *lepi* me ära ega *täna* teda selle eest, vaid läheme maruvihaseks, salgame oma südamesoovid ja hakkame kiruma ning maha tegema neidsamu mõtteid, mida alles äsja ise haudusime!! See on *mõlemal voolul* meie juures täpsalt *samasugune* mõtteviis: opositsiooni üksteisele ei tehta idee pärast, vaid *võimu* pärast. Praegu on Tartu hirmus vihane Tallinna "terroriseerijaile", – kui palju aga mina olen kannatand Tartu "demokraatide" vaimuterrori ja mõttemonopoliseerimise all" Ja ma olen kindel: Tartu "demokraadid" ei oleks põrmugi paremad, kui nad saaksid *ise* võimu juurde, vaid teeksid ise sedasama ja võib-olla veel hullemini, mida nüüd Tallinnale ette heidetakse.

No hüva, saa nüüd aru, et kogu mu kavatsetud operatsioon läks luhta. Koosolek jäi pidamata, Balti liit jäi "südamlikult" edasi elama, välisministeerium on endiselt pääta kana. Alles neil päevil olin taas Tallinnas asju klaarimas. Ja nüüd haaran ma uuest kavalusest kinni. "Päevaleht" (opositsiooni või õigem *võõrkapitali* õige tumedate jõudude praegune hääletoru) asus läti-*sõbralikule* seisukohale – vaat selle knihviga ajan ma nüüd valitsuslehed Läti vastu seda *vaenulikumale* seisukohale. "Uus Eesti" toimetus ongi juba tuld ja särtsu täis, "Postimees" oli seda ennegi. "Vaba Maa" oma Laamaniga[89] on olnud alati üks poliitiline hooramaja, kus *raha* paneb kõik rattad käima. Tuleb aega võita, et tasapisi kevade poole lätlasi uuesti tangide vahele võtta kaubalepingu uuendamise puhul. Praegu aga oleme kaotand. Ajakirjanikud (Laaman + ETA Kornel[90] + Päevaleht + "ein politischer Agent" Piip) on saand hakkama isegi selle kilpla-idiootsusega, et tahavad minna lätlaste kutsel ja lätlaste *kontrolli* all Lätimaale kohalike oludega tutvunema – selleks, et lätlaste survel ja kaudsel mõjul tulla tagasi suurimate ülistustega lätlaste kasuks! Seda taktikat on lätlased harrastand juba aastast aastasse meie diplomaatide, teadlaste, sportlaste jne. puhul, aga ikka leidub meil hanesid, kes lähevad kohe lõksu, isegi ajakirjanikke! Sest mõtle ise: Läti terror on nii stalinlik küll, et ükski kohalik eestlane *lätlaste kuuldes* ei julge enam ühtki *halba* fakti lätlaste kohta paljastada, vaid peaks ainult Lätit *kiitma*.

Nüüd see Šūmanise märkus Erviö asjus, mida ma pean suurimaks sigaduseks, mis üldse mõeldav meie korrumpeeritud poliitilise mentaliteedi paljastamisel. Uurin seda paari sõbra abil kogu aja, aga selgusele pole veel saand. Igatahes välisministeerium näikse sellest süüst puhas. Kui Šūmani väide üldse *on õige*, siis viivad jäljed ainult siseministeeriumi, ikka jälle selle väljakannatamatu Eenpalu nuhkide juurde. Ei saa ju salata, et meie mehed ingeri asjus talitavad ise samuti nagu lätlased liivi asjus (võib-olla siis isegi tõepoolest kontaktis?!). Pea meeles, et Läti aastapäeval 18. XI käis Tallinnas Läti propagandaminister Bērzinš, kes on meie suurim õgija, kuid kes juba ammu on kummaliselt hästi sobind meie Eenpaluga ja sellele nii palju eeskuju

[87] Eduard Poom (1902–1986), majandusteadlane.
[88] Vt. Ilmar Tõnisson. Eesti välispoliitika. – Akadeemia 1937, nr. 3; ja Eesti välispoliitika. II. – Akadeemia 1937, nr. 6.
[89] Eduard Laaman (1888–1941), ajakirjanik ja poliitik, ajalehe Vaba Maa peatoimetaja aastatel 1923–1938.
[90] Karl Kornel (1882–1953), Eesti Telegraafiagentuuri direktor aastatel 1930–1940.

annud... Oi, see on meie poliitikalle nii suur häbi, et mul on piinlik soomlaste silmi ette tulla. Kuid seda enam palun teilt abi, et saada lahti meie Eenpalu- Bērzinši (alias Tallinn-Riia telje) anormaalsest poliitilisest prostitutsioonist, mis lõpeb meile mõlemile katastroofiga. Ingeri asjus ärge kartke *avalikku sõnavõttu*, vaid tehke seda täitsa julgesti kõrvu liivi-küsimusega. Ka Sinu kõne oli kindlasti asjale kasuks.

Ütle suur tänu Hakkilalle[91] pingutuste eest meie kasuks ja palu teda mitte veel nii vara pettuda. Küll oleks hää, kui nüüd 24. veebruariks mõni tüse Soome poliitik meie riigimehi taas manitsema tuleks. Mida Sa aga tingimatta pead tegema, see on meie *parlamendi valimiste analüüs* kuski lehes (kui mitte mujal, siis kas või "Suomal. Suomes"). Kes seda kirjutaks? *Nukuteatrit* tuleb igatahes meile *häbiks* panna. Eenpalu organiseerib oma agentidega praegu *"rahvarinnet"* ja tahab *"vastaste"* kandideerimist üldse võimatuks teha. Osa opositsioonist peab seda isegi soovitavaks lootuses, et siis Eenpalu ise pilli lõhki ajab ja lahkuma peab (kõneldakse *Uluotsast* kui tulevasest pääministrist[92]). Ka selles asjas oli mul Tallinnas palju läbirääkimisi, kuid tulemused on kehvad. Minu ausameelne veendumus on see, et opositsioon ise pole põrmugi parem (isegi sotsialistid kaasa arvatud), vaid sama korrumpeeritud ja müüdav-ostetav nagu valitseva voolugi "uued näod" nooremast generatsioonist. See on minu kõige kibedam ja kõige traagilisem kogemus, et vanemad riigimehed kõigi oma pahede pääle vaatamata on siiski tublimad kui nende järeltulijad nooremast põlvest. On masendav mõelda, kuhu see Eesti võib viia. Tegin Tallinnas huvitavaid katseid: lasksin kohvikus paar "kuuldust" käima uuest ülikooli rektorist ja välisministri abist – see läks liikvele kui kärin, ilma et keegi oleks kahelnud või kritiseeridagi julgend. Teiseltpoolt oli huvitav jälgida meie mürgist psühhoosi: liikusin kohvikus nimelt lauast lauda, poliitiliste ja kultuuriliste sõprade ja vihameeste keskel läbisegi, "seltside" vilistlaste juurest "korporatsioonide" vilistlaste juurde, valitsusmeeste juurest põhiheli-meeste ja sotside juurde, "Loomingu" Tartu-vaimu meeste juurest "Varamu" Tallinna-vaimu meeste juurde, et jälgida jutuainet, meeleolusid, vastastikuseid suhteid. Ja tulemused? – Küll on inimesed meil praegu hingeliselt rikki läind! homo homini lupus: üks salajane, seljatagune vihkamine ja kirumine ruineerib meid kohutavalt, samal ajal kus suu ees simuleeritakse variserlikult viisakat sõprust ja jutlustatakse isegi "lepitusest" ja "terviklusest". Need on väga tõsiselt mõtlema-panevad tähelepanekud. Suu ees suhtuti ka minusse igas lauas väga lahkelt ja peeti oma "sõbraks", oma kambameheks, aga olen kindel, et selja taga kiruti otsekohe "äraandjaks" või "pugejaks", niipea kui nähti, et läksin juba vastasleeri lauda "klatšima". Selles suhtes on Helsingi õhk küll võrratult tervem ja tahaksin väga mõneks ajaks päris sinna kolida, et oma muljeid artikliteks kristalliseerida.

Igatahes ei oleks sugugi paha, kui soome ajalehed meie parlamendivalimiste eeltöid ja "rahvarinnet" refereeriksid (kas või irooniaga) ja tõsiselt hoiataksid, et *selliste* võtetega Eesti tõmbab suure kuristiku enda ja põhjamaade vahele, kus poliitilise mentaliteedi aluseks on ikkagi mõtte-, sõna- ja teotsemise-*vabadus*, mida ka Eesti õppigu respekteerima senini harrastatud ja Eestile katastroofilise *klike-vaimu* ja **vastastikuse** *terroriseerimise* asemel.

Tartu kõige põnevamaks küsimuseks on praegu muidugi ülikooli reform. Ülikooli on nn. "autonoomia" ajastul kogu aja terroriseerind EÜS-klike, kellega "Veljesto" veel aastat kümme tagasi oli sõjajalal, kuid näikse nüüd täitsa blokeerund. Teise klike moodustavad korporandid, kellega praegu lepivad kuidagi-viisi ära ka osalt väikeseltsid. Igatahes järeldan seda uuest ülikooli valitsuse koosseisust, kus ei näi mitte ühtki EÜS-klike vilistlast, küll aga rida väikeseltside (eriti

[91] Väinö Hakkila (1882–1958), jurist, poliitik, Soome Eduskunna liige.
[92] Jüri Uluots (1890–1945) sai Eesti peaministriks 1939. aastal.

"Raimla") vilistlasi. Ja selles on Tartu probleemi võti: kuhu organisatsiooni keegi kuulub? *Minule* aga on küsimuse pääraskus nüüd selles: senini terroriseeris EÜS-klike vastaskliket – kas hakkab nüüd teine klike omakorda taas EÜS-kliket terroriseerima? Püüan igatahes kõik teha, et seda ei juhtuks, aga kindel ei saa olla. Meie teaduskonna dekaaniks on hakand J. Mark, kes on küll palju õiglasem kui ta vastasklike mehed (eriti vihane on tüli tal Saareste,[93] Moora, Mägistega), kuid kes on ka küllalt karu asju ajama. Eks näis, kuidas asjad arenevad. Üldiselt tunnukse ülikooli uue valitsuse koosseis päris hää ja – paradoksaalne mõtelda, kuid seda rabavam *fakt!* – kindlasti just *liberaalsem* kui senine juhtkond, kes valab "autonoomia" pärast küll krokodillipisaraid, kuid ise just kogu aja ruineeris selle autonoomia aluseid oma klikepoliitikaga. Ja seda ei saa kah ütelda, et nüüd lahkuv valitsus ülikooli väärtusetaseme tõstmise ette tõsiselt oleks hoolitsend. Ergo – pole põhjust kahjatseda lahkunut, vaja on valvata, et uus asemeletulev ülikooli juhtkond *paremini* toimiks.

Erixoni[94] atlasi asjus kirjutan Sulle alles pärast jõulu. Siin oleks muidugi tarvilik Saareste-Looritsa koostöö, aga meie oludes pole see üldse mõeldav, kus Saareste mind ei tunne ega teretagi. Pärast jõulu kavatsesin just võtta kartograafia probleemid oma proseminari teemaks, mis sobiks mitmeti Erixoni kavaga.

Nüüd aga soovin Sinule ja kogu Su perele parimaid pühi ja õnnelikku uut aastat

Oku.

Publikatsioon on valminud Eesti Teadusfondi granti nr. 4938 toel.

Sirje Olesk

(1954)

Lõpetanud Tartu ülikooli 1977. a. filoloogina. On *Ph.D* ja Eesti Kirjandusmuuseumi vanemteadur, kes on tegelnud eesti kirjandus- ja kultuurilooga ning Eesti-Soome kontaktidega. Varem Tunas publitseerinud katkeid A. Adsoni/M.Underi ning A. Orase kirjavahetusest.

[93] Andrus Saareste (1892–1964), keeleteadlane.
[94] Sigurd Erixon (1888–1968), rootsi etnoloog.